

ÇAĞDAŞ İLETİŞİM FELSEFESİ VE SORUNLARI

Doç. Dr. Akın ERGÜDEN*

ÖZET

İletişimi, ya karşımızdakini belli bir konuda kendi düşündüğümüz noktaya getirmek amacıyla (caydırıcı, stratejik iletişim), ya da kendi görüşümüzün vazgeçilebilir olduğunu varsayarak, karşımızdaki ile işbirliği yapmak amacıyla başlatırız.

İletişimbilimciler genellikle bilimsel açıdan, felsefeciler ise genellikle «rasyonel arguman» adı altında, birinci tür iletişimle uğraşırlar.

Önemi vurgulanmakla beraber, birinci tür iletişim araştırmacıları çağımızın pratik sorunlarına çözümde yetersizdirler. Bunun nedeni, çağdaş dünyanın PLÜRALLİZME yönelmesidir.

Plüralizme uygun bir iletişim bakış açısı, «felsefi perspektif olarak iletişim» adıyla savunulmuştur.

GİRİŞ

Çağımızın pratik sorunları üzerine düşünen felsefeciler ve toplumbilimciler arasında, bu sorunların ele alınması ve çözüme ulaştırılması ile ilgili iki uç görüş vardır. Bir uçta bazı felsefeciler bütün pratik sorunların temelde fikir zıtlıklarına dayandığını, bu nedenle, çağın gerilimini ve sorunlarını anlayabilmenin tek yolu-

(*) ODTÜ - Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü.

nun, tartışmalarda ortaya çıkan zıt felsefeleri görebilmek ve bu zıtlıkları uzlaştırmakta kullanılabilecek felsefi araçları anlayabilmek ve değerlendirebilmek olduğunu ileri sürerler. Öteki uçta ise bazı toplumbilimciler şu görüşü ileri sürerler: Çağımızda karşıt felsefi görüşler o kadar çoktur ki, bu görüşlerin değil uzlaştırılması, anlaşılabilmesi bile çok güçtür. Bu nedenle pratik sorunların ele alınmasında ve çözümünde felsefi ilkelere ya da tanımlara başvurmak kargaşaya ve yanılgıya yol açmaktan başka bir işe yaramazlar. Bu uçtakilere göre felsefeciler, pratik sorunların incelenmesi ve bilimsel olarak çözümünü toplumbilimcilere bırakmalıdır. Doğaldır ki, bu iki uç görüş dışında orta yolu savunan pek çok toplumbilimci ve felsefeci vardır.

Yukarıdakine benzer iki uç (ekstrem) görüş, iletişim sorunları üzerine eğilen felsefeciler ve iletişimbilimciler arasında da görülür. Bir uçta bazı iletişimbilimciler, çağdaş iletişim sorunlarının felsefeden arındırılmış bir biçimde, nesnel, bilimsel araştırmalar çerçevesinde ele alınıp çözüme ulaştırılması gerektiğini savunurlar. Öteki uçta iletişimle ilgilenen bazı felsefeciler ise, çağımızın tüm iletişim sorunlarının Platoncu anlamda rasyonel diyaloga iman etmekle çözülebileceğini ileri sürerler. Bu felsefeciler ayrıca, aklın felsefe sistemleri kurma amacıyla kullanımı ile, yine aklın bu felsefi görüşleri insanlar arasında iletişim ve işbirliği için kullanması arasında hiçbir fark gözetmezler; her iki amacın da «rasyonel arguman» yoluyla gerçekleştiğini ileri sürerler.

Bu yazıda **önce**, iletişimin, yukarıda belirttiğim aşırı görüşteki iletişimbilimcilerin araştırma konularını büyük ölçüde oluşturan, «stratejik iletişim» diye adlandırabileceğim biçimine kısaca değinilecektir. Bilimsel stratejik iletişim araştırmalarının pratikte, iletişim sorunlarının çözümüne yaptığı önemli katkı yadsınmakla birlikte, bu katkının yetersiz olduğu vurgulanacaktır. Bu yetersizlik, stratejik iletişim araştırmalarının, iletişim olgusuna sadece iletişimin dışından bakarak, iletişimi bir neden-etki ilişkisi çerçevesinde araştırmalarından kaynaklanmaktadır. Yazının **ikinci** bölümünde, iletişime «içeriden» felsefi bir perspektif olarak nasıl yaklaşılabileceği tartışılmakta, ve bu yaklaşımın felsefe tarihinde moda olan «rasyonel diyalog» türü, çağdaş pratik sorunların çözümünde yetersiz kalması nedeniyle, eleştirilmektedir. Bu yetersizlik, çağdaş toplumun plüralizme yönelmesinden kaynaklanmaktadır. **Üçüncü** bölümde iletişime, felsefi bir perspektif olarak, rasyo-

nel diyalog görüşü dışında ne gibi bir anlam vermek gerektiği, ve bu anlamda iletişimin, çağdaş plüralist toplumun sorunlarına nasıl çözüm getirebileceği incelenmektedir. Yazının **son** bölümünde, somut, güncel bir iletişim olayı (Davos Zirvesi) ele alınıp, bu son belirttiğim iletişim görüşü açısından incelenecektir. Burada, Davos görüşmelerinin ayrıntılarına girilmeyip, olaya yalnızca felsefi iletişimin genel ilkeleri (3. Bölümde belirtilenler) açısından bakılacaktır.

Birkaç tümce ile özetlemek gerekirse, bu yazının amacı, Sokrates'in, Aristoteles'in ve Çiçero'nun çok iyi bildikleri şu gerçeği vurgulamak: İnsan aklının, gerek felsefi gerek «bilimsel» olsun, rasyonel sistemler, modeller kurmak amacıyla kullanımı, bu felsefi ya da bilimsel görüşlerin insanlar arasında, iletişimi ve işbirliğini geliştirmek amacıyla kullanımından farklıdır. Dahası, aklın bu iki kullanımı arasında belirgin bir zıtlık vardır. Bu zıtlığın bilincinde olmak, çağdaş iletişim sorunlarına çözüm arayan toplumbilimci ve felsefecilerin işlerin büyük ölçüde kolaylaştırıcaktır.

(I)

ÇAĞDAŞ İLETİŞİMBİLİM VE İLETİŞİM: Amerika Birleşik Devletlerinde birçok üniversitede 1950-70 arası kurulan İletişim Fakülteleri, bünyelerinde, «hümanist» yaklaşımçı retorikçileri ve «bilimsel» yaklaşımçı sosyolog ve psikologları biraraya topladı. Ancak bu iki tür iletişimci birbirine, kendi yaklaşım çerçeveleri açısından her zaman şüpheli gözle bakageldi. Her ikisinin de amacı genelde iletişim aktarımının etkilerin betimleme, değerlendirme, anlama ve açıklama olduğu halde, retorik kökenli olanlar **anlamaya**, diğerleri ise doğa bilimlerindeki benzer **açıklamaya** daha fazla önem verdiler. Ancak 1960'lardan sonra, sosyalbilimlerde moda olan pozitivistimin de etkisiyle, bu iki grup iletişimci arasındaki denge «bilimsel» yaklaşımçıların lehine bozulmaya başladı: «İletişim Sanatları» fakülte ve bölümlerinin adları «İletişimbilim» fakülte ve bölümleri olarak değiştirildi. Buna paralel olarak, iletişimi «anlama» yerine, iletişimi pozitivist yaklaşımla, tabiat kanunlarına benzer biçimde «açıklama» önem kazandı. Benim «Stratejik İletişim»(1) araştırmaları olarak adlandırdığım bu tür «bilim-

(1) «Stratejik iletişim» termi Habermas'dan alınmıştır. Ancak bu yazıda, kavramın kapsamı Habermas'ın kullandığından daha farklı biçimde, geniş tu-

sel» yaklaşım şu özellikleri taşır: Önce, iletişim süreci, bu yaygın görüş çerçevesinde, KİMİN, NEYİ (ileti), NASIL (medya), KİME ve HANGİ ETKİYLE iletilmişinin araştırılmasıdır. Buradaki «araştırma» sözcüğünün altını çizmek istiyorum. Araştırma (research) iletişime içeriden bakmak (inquiry) değil, dışarıdan etki ya da neden olarak açıklamak amacıyla yapılır stratejik iletişimde. İletişim süreci ve sorunları ya uyaran-tepki (stimulus-response) görüşüne uygun mekanik iletişim modelleri çerçevesine, ya da mesajı gönderenin «niyeti», «amacı» gibi kavramları göz önünde bulunduran görüşlere uygun sibernetik ve sistem teori modelleri çerçevesinde ele alınırlar (2). İletişim sorunları, iletişimi ortaya çıkaran nedenler çerçevesinde, iletişimi başlatanın saikleri, mesajın yapısı ve içeriği, meydanın yapısı ve özellikleri, alıcının özellikleri vb. değişkenler göz önünde bulundurulurarak ele alınır.

Bugün demokratik, plüralist, modern tüketim toplumlarının hizmetine yaygın biçimde sunulan stratejik iletişim araştırmaları, genelde teknolojinin, özeldede iletişim teknolojisinin yaygınlaşması sonucu ortaya çıkan pek çok iletişim sorununu başarıyla çözüme ulaştırmıştır. Çağımızın iletişim sorunlarının ortaya konulduğunda ve çözümünde belli bir düşünce biçimi ve çözüm metodu içeren stratejik iletişim araştırmaları, çağımıza «iletişim çağı» damgasının vurulmasına neden olabilecek bir önemi haizdir. Bu önem, modern iletişim teknolojisinin geliştiği ve sorunlarının arttığı ölçüde artmaya devam edecektir. Yine bu tür iletişim çerçevesinde sürdürüldüğü ölçüde ve tek yönlü neden/etki yerine, karşılıklı anlaşmayı amaçlayan iletişim biçimlerine yöneldiği ölçüde istikbal vaat etmektedirler.

Ancak yine de, bugünkü haliyle (geleceği bilemeyiz), stratejik iletişim araştırmaları, temelde, karşılıklı anlaşmaya işbirliğine yönelik iletişim sorunlarının çözümünde yetersizdir. Örnek verelim: Stratejik iletişim araştırmaları Hindistan'da doğum kontrolünün başarılı olmasını sağlayabilir, ama, dünyadaki 700 milyon aç insana yapılacak yardım konusunda süpergüçlerin aralarında anlaşma yapabilmelerine hiçbir katkısı yoktur. Stratejik iletişim, Amerika'nın Viyetnamla ilgili politikasının, Viyetnam ve Amerikan halklarınca benimsenmesini sağlayabilir, ama, savaş sonu barış

tulmuştur. Bkz. Jürgen Habermas, *The Theory of Communicative Action*, Beacon Press, New-York (1984), cilt II, s. 273-339.

(2) Bu tür iletişim modelleri için bkz. Roger E. Williams, «Genel İletişim Kavram ve Modelleri,» *Kurgu* (2), s. 280-305.

görüşmelerinin her iki tarafı da tatmin edebilecek biçimde sonuçlandırılmasında hiç rol oynamaz. Stratejik iletişim belli bir tür «demokrasi» içinde, o demokrasi türüne uygun hak ve özgürlüklerin yayılması ve pekiştirilmesinde işe yarar, ama iki farklı tür «demokrasi»nin UNESCO temsilcileri arasında «insan hakları ihlalleri» (örneğin ırk ayrımı, işkence, vb.) konusunda somut ortak tavır ve eylemde **anlaşmaları** üzerine hiçbir rolü yoktur. Stratejik iletişim, belli bir konuda (örneğin felsefe), orta öğretim düzeyinde eğitimin yaygınlaştırılması ve etkinleştirilmesi amacıyla neler yapılabileceğini bize bilimsel bulguları doğrultusunda söyler, ama, bu eğitimin felsefeciler arasında hangi doğrultuda (felsefi içerik anlamında) olması konusunda birkaç felsefecinin biraraya gelip **anlaşabilmesine** hiçbir katkısı yoktur. Stratejik iletişim aynı düşünsel platformdaki iki derneğin kendi içlerinde, kendi bakışaçıları çerçevesinde, etkinliklerini ve düşüncelerini yayabilmeleri için ne yapılması gerektiğini gösterir, ancak bu iki derneğin biraraya gelip ortak düşünsel amaçlı tavır ve eylem üzerinde **anlaşabilmelerine** katkıda bulunmaz.

Yukarıdaki örnekler çoğaltılabilir. Ancak, vurgulamak istediğim nokta basit ve açıktır: İletişim olgusunu bir neden-etki ilişkisi çerçevesinde incelemeyi amaçlayan araştırmacılar, en önemli iletişim sorunu (karşılıklı işbirliği ve anlaşma) konusunda yetersiz kalıyorlar. Dahası, stratejik iletişim, çoğu durumlarda kolaylaştırmayı amaçladığı iletişimi güçleştirici, hatta bazen yok edici bir etki yapıyor. Örneğin, tarafların kendi stratejik araştırma ve varsayımları çerçevesinde başlattıkları ve sürdürdükleri ulusal ya da uluslararası görüşmelerden, eski görüşlerini daha da pekiştirmiş olarak çıkmaları hemen hergün şahit olduğumuz bir olgudur.

Stratejik iletişim bakışaçısının doğurduğu paradoksun en çarpıcı biçimini ise «En fazla etkili olabilecek bir mesajı en etkili ve yaygın bir biçimde nasıl iletebiliriz?» sorusunun, çoğulcu tüketim toplumu içinde, «En fazla Coca-Colayı nasıl satabiliriz?» sorusuna dönüşebilmesi durumunda görebiliriz. Burada, iletişimbiliminin iletişim teknolojisi ile özdeşleşmesi sonucu, «En etkili biçimde Viyetnamı nasıl bombalarız?» sorusuna yanıt arayan doğabilim-teknoloji özdeşliğine benzer bir durum ortaya çıkar: Bilim, ideoloji, teknoloji ve propaganda birbirine karışır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, stratejik iletişim araştırmaları çağımızın pratik sorunlarına çözümde önemli rol oynarlar. Ancak,

bu rol hem sınırlıdır, hem de kullanımda dikkate alınması gereken paradokslu sonuçlar doğurabilir. Bu sınırların ve tehlikelerin farkına varmak, stratejik iletişim araştırmalarını putlaştırmamak (iletişimbilimciler açısından) gerekir. İletişimbilimciler, stratejik iletişim araştırmaları yanında, çalışma sahalarını karşılıklı anlaşma ve **intersubjectivity** konularına da yöneltmelidirler. Felsefeciler ve sosyabilim dışında kalan diğer düşünürler de, «iletişim teknolojisinin iletişimi imkansız kıldığı,» artık iletişim teknolojisinin dev çarkları altında ezilmekte olduğumuz, kontrolü yitirdiğimiz gibi görüşlerden yola çıkarak, «modernliğin bu başarısızlığı» karşısında, bilim ve teknolojiyi yadsıyan, sanat ve edebiyatla karışık romantik başkaldırma yollarına yöneltmekten vazgeçmelidirler. Bu düşünürler, belki daha az karamsar, ama bu kez tevekkülcü bir tavırla, çağdaş modernliği kaçınılmaz bir «şer» sayıp, bilim ve teknolojinin, bir gün, kendi mantığı içinde (bu arada insanlık kazara yok olmazsa) soruna hal çaresi bulmasını beklemekten başka bir yol olmadığını savunmak zorunda da değildirler. Bu düşünürler, karamsar ve kaderci tavırlarını terkedip, soğukkanlı bir biçimde; çağımızın sorunlarını ifade etme tarzlarımızda, bu sorunları düşünme biçimlerimizde, çözümlene metodlarımızda, (geçmiş çağlarda bu konularda yapılagelen hataları da göz önüne alarak) ne gibi yanlışlar yaptığımızı bulup çıkarmalı ve bunları düzeltme yolları aramalıdır. Diğer bir deyişle, bu düşünürler felsefi iletişim yapmak zorundadırlar.

(II)

RASYONEL DİYALOG VE İLETİŞİM: Felsefi iletişim de, stratejik iletişim gibi, bir çağın sorunlarını ifade etme tarzlarına getirilen değişik düşünce biçimlerini ve çözümlene metodlarını içerir. Ancak, felsefi iletişim, stratejik iletişimin bakış açısını tersine çevirir; sürece «dışarıdan» değil «içeriden» bakar. Şu anlamda: İletişim, stratejik iletişimde olduğu gibi dıştan, mekanik, sibernetik, vb., modeller çerçevesinde nedensel süreç ve mesajlar karşılığı biçiminde, mesajların nasıl, niçin ve hangi etki ile gönderildiğini çözümlene olarak anlaşılır. Felsefi iletişim, iletişim süreci içinde, esnasında, teati edilen sözlerin, verilen anlamların, **o iletişim sürecinden** nasıl etkilenebileceğini araştırır. Burada «araştırma» stratejik iletişimdeki **research** değil, felsefi **inquiry** dir. Bu **inquiry**, tarafların karşılıklı anlaşmaya samimi olarak niyetli oldukları (ki böyle bir karşılıklı «anlaşmaya varma» niyeti olmazsa

felsefi bir iletişim sözkonusu değildir) **minimum** varsayımından hareketle, başlayan iletişim sürecinin, ortak «doğru», ortak «geçerli» ve ortak «doğruluk» iddialarını ortaya çıkarma ve yaratma sürecinin araştırılmasıdır.

Tarihte ilk felsefi iletişim örneğini Platon vermiştir. Bu yazının amacı çerçevesinde, basite indirgeyerek «Platoncu rasyonel arguman modeli» olarak adlandırdığım bu yaklaşımı, **çağdaş** iletişim sorunlarına (aşağıda açıklayacağım gibi, bu sorunlar önemli ölçüde plüralizmden kaynaklanır) çözüm getirmede yetersiz olduğu gerekçesi ile eleştiriyorum. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, bu model tarih boyunca olduğu gibi, çağımızda da iletişimle ilgilenen felsefeciler arasında revaçta olmuştur. En son, 1970'lerde okyanusun her iki tarafında Platon anlamında «rasyonel diyaloga dönüş» sloganları başlamış, ve hâlâ da sürmektedir (3). Bu görüş nedir ve neden (kanımca) çağdaş iletişim sorunlarını çözmekte yetersiz kalır?

Kabaca rasyonel diyalog iddiası şudur: Biz karşılıklı anlaşma niyetiyle başlattığımız tartışmalarda, müzakerelerde diyalogun, rasyonel argumanın gücüne güvenirse, kendimizi bu argumanın otoritesine bırakırsak gerçek (**genuine**) bir iletişim doğar. Böyle gerçek bir iletişimde artık tarafların farklı ilkeleri, doktrinleri değil, rasyonel argumanın tek otoritesi hissedilir. Böyle olunca, yani, tartışmada tek bir görüşü, doktrini savunanın (avukatın) ve bu fikre karşı çıkanın (savcı) görüşleri yerine, tek bir güç, aklın gücü, rasyonel argumanın gücü hissedilmeye başlayınca, farklı felsefi görüşler ötesinde, tarafların doğruyu bulmaları, tek bir doğru birleşmeleri kaçınılmaz olur. Zira aklın yolu birdir. Aklın felsefi ya da bilimsel sistemler kurmak amacıyla kullanımı ile, bu felsefi ve bilimsel görüşlerin insanlar arasında iletişim amacıyla kullanımı arasında bir ayırım yoktur, ikisi de rasyonel arguman metodudur.

Yukarıdaki açıklamaya dikkatle bakılacak olursa görülebileceği gibi, rasyonel arguman, stratejik iletişimbilim araştırmalarının, ve bu araştırmaları kullanan «**policy makers**» kesimin de pratik sorunlara yaklaşımında, zımni olarak da olsa, varsaydığı

(3) Bu görüşler için bkz. Karl Otto Apel, *Transformation of Philosophy*, (Londra: 1980); Jürgen Habermas, *Communication and the Evolution of Society*, (Boston: Beacon, 1979); Hans-Georg Gadamer, *Truth and Method*, (Londra: Sheed and Ward, 1975).

bir düşüncedir. Ahlak sorununa yaklaşımda, David Hume'dan beri yaygın olan bir görüşü örnek olarak verelim: Hume, «ahlakın gerçek orijinini» bulmamız gerektiğini, ve bu amacın da (stratejik iletişimle rasyonel argumanın birleştiği noktada) kendiliğinden şöyle oluşacağını ileri sürer: İnsanlar gitgide daha fazla haberleşme olanağına sahip oluyorlar; insanlığın diyalogu teknolojik imkanlar sayesinde hergün biraz daha artıyor (Bu söz 1700'lerde söyleniyor). İnsanlığın konuşması, diyalogu arttıkça, öyle bir gün gelecek ki, o gün, iletişim sayesinde, insanlar birbirlerinin duygusal tercihleri, fikir farklılıkları hakkında yeterli bilgi sahibi olacaklar. Bu böyle olunca, bireylerin ve grupların kendi küçük çıkarlarını, karpislerini aşan ve tüm insanlık için geçerli olan rasyonel, ortak bir dil ya da söylem yaratılmış olacaktır. Sonuç olarak da, insanlığın iletişiminden, teknolojik yakınlaşmasından doğacak olan bu dil içinden, tüm insanlığın ortak ahlak anlayışı doğacaktır.

Yukarıda belirttiğim gibi, rasyonel arguman varsayımı tarih boyunca felsefeciler ve öteki düşünürler arasında çok yaygın olmuştur. İletişimle ilgilenen bütün düşünürler bu görüşü, değişik biçimler altında paylaşırlar. Yine yukarıda belirttiğim gibi, pek çok çağdaş iletişim felsefeci, «Platoncu anlamda diyalogu öğrenmenin çağdaş toplumun tek kurtuluş çaresi olduğu» hükmü üzerinde birleşirler. Çağdaş pratik sorunların çözümünde rasyonel argumanın önemini vurgulayan bu düşünürlerin iyi niyetli oldukları, yine, hem rasyonel argumanın, hem de insanlığın teknolojik yakınlaşmasının yaygınlaştırılması gerektiği, bir gerçektir. Bu amaçların her ikisi de, hem felsefi, hem de pratik sorunların çözümü açısından gerekli ve yararlıdır. Ancak, vurgulamak istediğim şey, stratejik iletişim yaklaşımında görüldüğü gibi, burada da, dikkat edilmezse, rasyonel arguman yaklaşımın, kolaylaştırmayı amaçladığı iletişimi, paradoksal bir biçimde, zorlaştırıcı, hatta yok edici sonuçlar doğurabileceğidir.

Bu sonuç salt felsefe açısından, felsefecilerin «rasyonel arguman» adına birbirlerinin otoritelerini, ve sonuçta da, felsefenin toplum üzerindeki otoritesini yıkmalarına yol açar. A.B.D.'de bir üniversitede, bir felsefe bölümü başkanının sık sık tekrarlanan «Ben bu bölümün başkanım, benim bilmediğim şey bilgi değildir,» söz gibi. Bu söz, iletişim açısından bakıldığında, felsefenin, bugün, Sokratik **irony** ya da orta çağın **docta ignorantia** fikrinden ne kadar gerilerde kaldığının somut bir işaretidir sanki.

Bu sonuç, rasyonel argumanın politik felsefeye yansımada da gözlenebilir. Örneğin, hepimiz biliriz, Platon'un Devletinin ilkelerine ulaştığı yoldan (rasyonel arguman yolu) en «açık» demokrasilerden tutun da, en «kapalı» toplum biçimlerine kadar kaç çeşit siyasi sistem yaratıldı felsefeciler tarafından. Ayrıca bu düşüncüler, bu çelişkili siyasi sistemlerini, Platon'da olduğu gibi, «rasyonel arguman» aracılığı ile kurmadılar mı? Yine bilinen bir gerçektir ki, yakın tarihte insan haklarını rasyonel argumana dayanarak, tek bir felsefi temele dayandırma çabaları, nasıl paradoksal bir biçimde, insan hakları konusundaki görüşlerin kutuplaşması sonucunu doğurdu. Yukarıda örnek olarak verdiğim Hume'un beklentisi konusunda da durum farklı değildir: Bugün insanların iletişim teknolojisi aracılığıyla haberleşmesi, iletişimi, belki Hume'un 1700'lerde hayal bile edemediği boyutlara ulaştı. Ama Hume'un beklentisinin tam tersi gerçekleşti: Günümüzdeki enformasyon patlaması, insanların duygu ve beklentilerini birbirleriyle paylaşmaları yerine, paradoksal bir biçimde, bu duyguların, bireyler ve guruplar arasındaki farklılıkları, çıkar çatışmalarını arttırıp pekiştirmesi sonucunu doğurdu.

O halde, birinci bölümün sonunda stratejik iletişimle ilgili vardığım sonuç, rasyonel diyalog modeli için de geçerli oluyor: Rasyonel arguman metodu çağdaş sorunların çözümünde yetersiz kalıyor. Öyle ise rasyonel arguman görüşünde, çağdaş iletişim sorunlarına çözüm aramak açısından noksan olan şey nedir? Diğer bir deyişle, rasyonel arguman metodu, nasıl bir felsefi perspektif çerçevesinde görülürse karşılıklı anlaşma ve işbirliğine yönelik iletişim sorunlarını çözebilir? Yazımın geri kalan kısmında, bu soruya «felsefi bir perspektif olarak iletişimin» plüralist bir toplumda nasıl bir rol oynaması gerektiği konusundaki düşüncelerle yanıtlamaya çalışacağım.

(III)

ÇAĞDAŞ PLÜRALİST TOPLUMDA İLETİŞİM: Bp bölümde şu iki soruya yanıt aranacaktır: (i) Çağımızda iletişim, stratejik iletişim ve rasyonel diyalog ötesinde, nasıl bir felsefi perspektif içinde ele alınmalıdır? (ii) Böyle bir yaklaşımın özellikleri nelerdir? Birinci soruya çağdaş toplumda plüralizmin yalnız **kaçınılmaz** değil, aynı

zamanda da iyi olduğu görüşünden yola çıkarak yanıtlamak istiyorum (4).

Plüralizmi, tek tek hiç bir felsefi görüşün, doktrinin, kendi içinde «doğru»nun tekeline sahip olmadığı, bu «tek doğru» dan sapan «yanlış görüşleri», rasyonel arguman adına da olsa «doğru yola getirme» amacıyla hiç kimsenin caydırma, baskı ya da zor kullanma hakkına sahip olmadığı bir görüş olarak anlıyorum. «A doğru değil B doğrudur» önermesinin dünyadaki tüm «rasyonel» insanları tatmin edici bir ispatı olamaz. O halde, plüralizmde dünya, bize verildiği gibi, bizim de içine kendi yorumumuzu katabileceğimiz bir yorumlar çeşitliliği olarak, algılanır. Hiç değilse başlangıçta bu böyledir. Dünyayı değiştirmeye (zora başvurmak hariç), istesek de istemesek de bu noktadan başlamak zorundayız. Bir iletişim felsefesi açısından ise, bu anlamdaki plüralizm anlayışı, doğruyu yanlıştan ayırabilmek için, **plüralizme uygun** bir iletişim perspektifini gerektiriyor. Böyle bir felsefi iletişim perspektifi hangi felsefi varsayımlardan yola çıkar?

İlk olarak, insan doğrularının olumsal (**contingent**) olduğu bir gerçektir. Nihai kesinlik ve doğruluk içeren sonuç ve çözüm yolları ve «doğrulara» dışarıdan kesin bir kriter arama çabaları, doğabilimleri tarihinde ve matematikte son zamanlardaki gelişmelerin de gösterdiği gibi, sonuç vermemiştir. İkinci olarak, şayet insan doğruları doğaları gereği olumsal iseler, değerler söz konusu olduğunda da, bu değerler için mutlak ölçütler bulmanın söz konusu olmadığını görürüz. Değerler, geçmiş çağlardaki, ifade edilebilir olanın, iletilebilen şeylerin bizim çağımıza aktarılabilmiş olanlarından ibarettir. Böyle ise, üçüncü olarak, ancak ve ancak belli bir anlamda iletişimin, çağdaş plüralizmin içinde taşıdığı tehlikeyi (birbirine zıt görüşlerin birarada kaos ya da anarşiye, çözülmeye yol açmasını) önleyerek, plüralist toplumun birlik ve beraberliğini sağlayabileceğini söyleyebiliriz. İletişim bu teorik anlamda, toplumdaki değerlerin yalnız iletişim aracılığı ile yaratılıp geliştirildiği, özgürlüklerin yalnız iletişimle oluşturulup paylaşıldığı, doğruların yalnız iletişimle ortaya çıkarılıp sınındığı ideal bir düzeni ifade eder.

(4) Bu bölümde ileri sürülen görüşler için bkz. Gerard A. Hauser ve Donald P. Cusman, «McKeon's Philosophy of Communication,» *Philosophy and Rhetoric*, c. 6, nu: 4, s. 211-235.

Böyle bir iletişim yaklaşımının pratik açıdan özellikleri nelerdir? Bu soruya da yine plüralizmin çağdaş toplumda ortaya çıkardığı bir zorunluluktan yola çıkarak yanıt verelim. Bugün dünyada, farklı kültürler ve toplumlar teknoloji, ve özellikle iletişim teknolojisi sayesinde, hiç değilse mekan düzeyinde birbirine yaklaşmıştır. Böyle olunca, belli bir toplum içindeki iletişim sorunları, dünyanın diğer toplumlarının iletişim sorunlarına benzemeye, bu sorunların etkisiyle renklenmeye, şekillenmeye, değişmeye başlar. Sonuçta, belli bir toplumun kalımı (bekası), o toplumun diğer toplumlarla, insanlarla işbirliğine (**cooperation**) bağlı hale gelir. İşte (plüralizmin «iyi» olması «tehlikeli» olmaması demek değildir) ön- (plüralizmin «iyi» olması «tehlikeli» olmaması demek değildir) önlemenin bir yolu da, işbirliğine ve karşılıklı anlaşmaya yönelik iletişim kurmaktır. Başka bir deyişle, plüralist, demokratik dünyada yaşayabilmenin tek koşulu, çağdaş yaşamın gerekli kıldığı karşılıklı dayanışma (**interdependence**) ve karşılıklı işbirliğine yönelik iletişim kurmaktır. Bu da bizi, başka bir açıdan, savunduğumuz iletişim felsefesine, yani, insanları tek bir doğru yönünde iletişime zorlamadan, **doğruyu arama yolunda** iletişim amacında birleşme noktasına getirir.

Felsefi bir perspektif olarak iletişimin özünde, o halde şu görüşün bilincine varabilmek yatar (buna iletişimin «Altın Kuralı» diyebiliriz): Çağdaş plüralist toplum içinde, ortak doğruyu/doğruları ortaya çıkarmak için gerekli olan felsefi baçıkaçısında uzlaşma sağlamak, bu doğru ya da doğruların **NE** olması/olmaları konusunda uzlaşmayı gerektirmez. Salt felsefe açısından bakıldığında bu kural saçma gibi görünürse de, hiç öyle değildir: Felsefe tarihi boyunca, değişik felsefi görüşlerin ,doktrinlerin ne gibi konularda **ortak** sorular sorabileceği, ve bu ortak sorulara nasıl yanıtlar arayabileceği Kant'dan beri bilinen bir sorundur. Bizi bu yazıda asil ilgilendiren pratik sorunlara çözüm bulma açısından bakıldığında ise, bu kural asıl önemini belli eder: Plüralist toplumda, değişik inanç ve görüşte olan insanların, ister felsefeci, ister politikacı, ister bir ailenin üyeleri olsun, biraraya gelip iletişim kurabilmeleri, ve en önemlisi, belli konularda ortak tavır ve eylemde bulunabilmeleri, bu kuralın bilincine varabilme dereceleriyle doğru orantılıdır.

Bu altın kuralın «bilincine varabilme» derken salt düşünsel (**cognitif**) bir bilinçlenmeden değil («**know that**» değil), pratik an-

lamda («**know how**»), günlük insan ilişkileri içinde iletişim sanatının öğrenilmesi, öğretilmesi, güçlerinin ve etkilerinin ortaya çıkarılıp gösterilmesi, geliştirilmesini kastediyorum. İletişimbilimcilere bu konuda düşen görev, toplum içindeki ortak sorunlarımızı iletişim sorunları haline getirmek, bu sorunları karşılıklı etkileşim, bildirişim sosyal boyutunda incelemek, araştırmak ve tartışmaktır. Felsefecilere bu konuda düşen görev ise daha az önemli değildir: Felsefeciler toplumda **hem**, dogmatik biçimde tek bir ahlak, felsefe ya da doktrine bağlanmış kişi ya da grupların görüşlerine **karşı çıkmak**, ve **hem de** (aynı zamanda), bu farklı görüş ve felsefelerin birarada yaşamasını, işbirliği yapabilmesini, iletişim kurabilmesini **savunmak** zorundadırlar. Voltaire'e atfedilen bir söz, bu görevi çok güzel özetler: «Senin görüşüne ölümüne karşıyım ama, karşı olduğum bu görüşünü savunabilmen için canımı vermeye hazırım.»

Özetlersek, felsefi bir perspektif olarak iletişim, plüralist bir toplumda- demokrasi sanatıdır. Demokrasi ise, bu anlamda iletişime dayanan toplumdur. Demokratik olmayan tekçi bir toplumu, demokratik, çoğulcu toplumdan ayıran, o toplumun her kesiminde, düzeyinde icra edilen iletişimin niteliğidir: İletişimde şayet tartışma ve anlaşma çerçevesi **önceden (a priori)** olarak neyin doğru olarak kabul edilmesi gerektiğini belirler, ya da bir tarafın söylediklerine, iddialarına, haksız biçimde, diğerinden daha fazla ağırlık verirse, o iletişim **TEKÇİ** (çoğulcu ve demokratik olmayan) bir toplumun iletişim özelliklerini taşır. Plüralist, demokratik bir toplum, bireylerinin, iletişim sanatında ustalık kazanmalarıyla, çeşitlilik ve birlik, çoğulculuk ve uzlaşma, özgürlük ve sınırlama arasında kuracakları dengelere dayanır. Bu iletişim tarzını sürdürülebilmek ise temelde, felsefi perspektif olarak iletişimin kendi kendini aşabilme (**self-critical**) özelliğinde saklıdır. Bu kendini aşma da, yukarıda değindiğim gibi tek doğruya dayanan doktriner anlaşmayı ortak tavır ve eylemin temeli olarak almayı **REDDETMEKLE** başlar ve bu felsefi doktrin ve farklılıklar ötesinde ortak bir yön ve eylem oluşturmak ve sürdürmekle olgunlaşır. Bu iletişim tarzı, çeşitliliğin birliği bozmamasına, uzlaşmaların da farklı görüşleri yok etmemesine dayanır. Ulus olarak biz de son 50 yılda, demokratik iletişim toplumu olmak yolunda önemli adımlar attık. Bunu da tekçi toplum görüşünü reddetmekle başlayan laik Türk devrimine borçluyuz.

(IV)

BİR İLETİŞİM ÖRNEK OLAYI: Başbakan Özal ile Yunanistan başbakanı arasında Davos'ta gerçekleşen zirve, her iki ülkenin başında ve siyasi çevrelerinde Davos sonrası gelişmeler konusunda, haklı olarak oldukça olumlu ve iyimser yorumlara yol açtı. Bu yorumlarda, Davos görüşmelerinin, iki ülke arasında kalıcı bir barış oluşabilmesi için gereken diyalogu başlattığı ve aslında pek çok ortak yan ve çıkarı olan bu iki ülkenin, çeşitli alanlarda işbirliği yapabilmesi için elverişli ortamı yarattığı defalarca vurgulandı. Bu olumlu yorumlarda şu ortak beklenti hakimdi: «Davos zirvesiyle başlamış olan diyalogu, iki ülke siyaset adamlarının rasyonel bir biçimde sürdürerek, iki ülke arasında askıda bırakılmış siyasi sorunlara çözüm arayıp bulmalarının zamanı artık gelmiştir. Ele geçen bu fırsatı kaçırmamak gerekir».

Bu bölümün amacı, Davos zirvesi hakkındaki olumlu ya da olumsuz yorumlara bir diğerini eklemek değildir. Amacımız, Davos zirvesi sonrasında, iki ülke siyaset adamları arasında sürdürülmesi samimiyetle beklenen rasyonel diyalogun, gerçekten, «rasyonel» bir biçimde sürdürülüp başarıya ulaşabilmesi için, taraflarca uyulmasını gerekli sandığımız iki temel iletişim kuralını hatırlatmaktır.

Taraflarca benimsendiği takdirde, Davos sonrası görüşmelerin başarı şansını arttıracığına inandığımız iki iletişim kuralından birincisini en açık olarak, ABD eski dışişleri bakanı Henry Kissinger özetliyor. (5) Kissinger, ABD ile Kuzey Vietnam arasında yapılmış olan barış antlaşmasını açıkladığı 24 Ocak 1973 tarihli basın toplantısında, önce iki ülke arasındaki görüşmeleri özetledikten sonra, bir milletlerarası görüşmenin başarılı olabilmesi için gerekli olan temel koşulu şöyle ifade ediyor: Tarafların «en doğru» çözüm yolunun ne olduğu konusunda tekele sahip olmadıklarının bilincine varmaları. Bu kurala göre, taraflardan her biri böyle bir bilinçlenmeye erişemedikleri sürece, görüşmelerin başarı ile sonuçlanma şansı azdır. Bu kuralı, biraz kuramsal da olsa, şöyle açabiliriz: Taraflar, görüşmelere başlamadan önce sahip oldukları a priori (önsel) varsayımları, bu görüşmelerde ortaya çıkan ve geliştirilen argümanları değerlendirmekte ve yargılamada kullan-

(5) Bkz. The New-York Times, 25 Ocak 1973, s. 18-19.

maktan vazgeçebildikleri süre ve oranda, görüşmelerin başarı ile sonuçlanabilme olasılığı artar.

Taraflarca uyulduğu takdirde Davos sonrası görüşmelerin başarı olasılığını arttıracak olan ikinci bir iletişim kuralı da, yine Kissinger'in, milli güvenlik danışmanı ve dışişleri bakanı olduğu yıllarda giriştiği arabuluculuk çabalarında uygulamaya çalıştığı şu ilkedir: Anlaşmazlıklar konusunda, mutlak «doğru» olan çözüm yollarının bulunabileceğini varsaysak bile, görüşmeler sırasında, bu doğruları ortaya çıkarmak için gerekli olan yollar ve bakış açıları üzerinde anlaşma sağlamak, zorunlu olarak bu doğruların NE olduğu konusunda uzlaşmayı gerekli kılmaz. Birinci kuralı tamamlayan bu ilke ile vurgulanmak istenen şey, tarafların, aralarında mevcut bir soruna yaklaşırken, dogmatik ve ivedi bir biçimde, tek doğru çözüm yolunun ne olduğu üzerinde anlaşmalarının gerekmediği ve mümkün olmadığıdır. Bu kural, gerçek bir iletişimde önce, tarafların kendi görüşlerini bir süre için askıya alıp, ortak bir çözüme varabilmek için gerekli olan metodları, iletişimi sağlayıcı neden ve motifleri ortaya çıkarmaları, bunlar üzerinde anlaşmaları, ortak tavır takınmaları ve eylemde bulunmaları gerektiğini belirtir.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız iki kuralla pekiştirilmiş bir iletişim bakış açısı, şayet geçerli ise, bize Davos sonrası, iki ülke arasında gerçekleşmesi beklenen görüşmeler konusunda nasıl bir öngörü kazandırır? Böyle bir bakış açısı bize öncelikle, görüşmelerde «rasyonellik», «hakkaniyet», «adalet» vb. sloganlarla yapılan çoğu iletişim çağrısına şüpheli bir tavırla ve oldukça dikkatli bir gözle bakmamızı önerir. Böyle çağrılar genellikle görüşmelerde, tarafların kendi «doğrularını» karşılıklarına, bu sloganlar aracılığı ile empoze etmelerine yarar. İyi niyetli olsalar bile, bu tür çağrılarla başlayan iletişim, paradoksal bir biçimde, görüşmelerin başlangıcında tarafların sahip oldukları, birbirinden farklı görüşlerin, görüşmeler sırasında daha da pekişmesine yol açarlar. Ancak, hemen belirtelim ki, böyle bir tavır takınmak, rasyonelliğe karşı olmak, ya da rasyonel diyalog kurulmasını demek değildir. Bu, sadece, tarafların rasyonel argumana güvenme ve rasyonel düşüncenin faydasını ve düzeyini artırma çabaları yanında, birbirinden farklı, hatta birbirine zıt görüşlerin ortak yanlarını arayıcı, karşılıklı işbirliği ve anlayışı artırıcı çabalarda bulunmaları gerektiğini vurgulamaktır. Aklın bu iki çabası, yani, rasyonel ilkeler

ve kuramlar oluşturma çabası ile, bu ilke ve kuramların, **bir iletişim aracı olarak**, karşılıklı işbirliği ve anlaşmalarda kullanımını arasında bir ayırım (hatta bir zıtlık) olduğu, Aristoteles'den beri bilinen bir gerçektir (Bkz. Bölüm I-III).

Belirttiğimiz kurallar, ikinci olarak bize, büyük otel•lobilerinde, bir «show» niteliğine büründürülerek, iç ve dış politikada propaganda ve polemik aleti yapılmak istenen her tür görüşmenin, gerçek bir iletişim olayı olmadığını öğretir. Görüşmelerin, ancak gösteriş niteliğinden uzak ve ciddi bir biçimde, mümkün olabilecek sessizlik ve gizlilikte (bu, basın ve parlamentodan bilgi saklamak anlamında alınmamalıdır) ve en önemlisi tarafların doğrunun ne olduğu konusunda tekel iddialarından vaz geçtiği bir ortamda sürdürülmesi halinde, olumlu bir iletişimden bahsedilebilir.

Üçüncü olarak, bu kurallar bize, iletişimin içeriği konusunda bazı öngörüler kazandırır. Örneğin, bir iletişim olayında ortaya çıkan sonuçların, o iletişim olayından önce var olmayan, yepyeni bir gerçekliğin ifadesi olduğunu öğreniriz. Bu demektir ki, gerçek bir iletişimde, görüşmelerde varılacak olan sonuçlar ve çözümler, o iletişimin doğurduğu, önsel varsayımlardan mümkün olabildiğince arındırılmış somut realitelere, görüşmelerden önce, bu doğrular mevcut değildi; görüşmelerde yaratıldılar, sırandılar ve gerçeklikleri olumlandı. Her anlaşma, şimdi somut bir gerçeklik olarak, hem şu anki durumun ifadesi, ve hem de, ileride yapılacak olan görüşmelerde oluşacak gerçeklerin ölçütüdür. Anlaşmaların içeriği konusunda, anlaşma yapıldıktan sonra belirecek memnuniyetsizlik ifadeleri, hatta tarafların birbirlerini anlaşmaları ihlalle suçlamaları da, bu bağlamda, sağlıklı bir iletişimin ifadesi olarak doğaldır. Çünkü bu demektir ki, bir anlaşma, iletişimin doğurduğu bir olgu olarak, şimdi başka olgular hakkında hüküm vermek için mihenk taşı olmuştur. Anlaşmaların içeriklerinin belirsizliği de bu anlamda, «rasyonel» iletişim modelinden farklı bir yorum gerektirir: Diyebiliriz ki, içerik belirsizliğinin, hiç değilse iletişimin başlangıcında, sonucun başarılı olmasını artırıcı etkisi vardır. Bunun somut örneğini, geçmişte, hiç uzlaşmaz doktrinlere sahip ülkelerin bile, «insan hakları», «demokrasi», vb. kavramların belirsizliğinden yararlanarak, açlık, ırkçılık, işkence gibi somut konularda ortak tavır takınmalarında gördük. Davos sonrası görüşmelerin başarısı da, büyük ölçüde tarafların, başlangıçta önemsiz görünen konular ve belirsiz kavramlar çerçevesin-

de, karşılıklı menfaatleri ilgilendiren alanlarda, ortak tavır takınma ve faaliyette bulunabilmelerine bağlıdır. Ancak görüşmelerin sonraki safhalarında, dikkatlerin daha somut kavramlar ve daha önemli konular üzerine yöneltilmesi gerekir.

Belirttiğimiz kurallar doğrultusunda, sonuç olarak diyebiliriz ki, çağdaş ilişkilerde, milletlerarası ya da herhangi bir başka düzeydeki iletişimin başarısı, Platoncu anlamda rasyonel diyalogun otoritesini kurarak, «doğru» olanı ortaya çıkarma, ve bu doğruya göre kimin «haklı» kimin gerçekten «haksız» olduğunu belirlemekle ölçülemez. Rasyonellik, bu açıdan, belli konulardaki önsel doğruların, karşılıklı anlaşmalarla tescili değil, sorunlara farklı doğrultulardan yaklaşan tarafların, birbirlerini dışlamak yerine, ortak yanlarını arayıcı ve ortaya çıkarıcı yönde sorulabilecek her türlü soruyu sorabilmesidir. Rasyonel iletişim, çağdaş demokratik ve çoğulcu toplumlarda, insanları ve milletleri monologdan diyaloga açan nedenleri, motifleri ortaya çıkarıcı, geliştirici ve bunlar hakkında ortak tavır ve eylem oluşturucu her türlü etkinlikte bulunmaktadır. Davos sonrası görüşmelerde, tarafların, iyi niyet, iyimserlik, rasyonellik, hakkaniyet gibi kavramların yanında, çağdaş iletişim felsefesi kurallarını da hatırlamalarını dileriz.